

helyes tanulás menetét magával az anyag kiválasztásával. Sokszor túlságos terjedelmű az egy órára kijelölt anyag. És ha kellően elhatárolt anyagot tűzünk ki tanításunk céljául, akkor is óvakodnunk kell attól, hogy buzgóságunkban megfelelkezzünk a tudat szűk korlátairól. Ne akarjunk a tárggyal kapcsolatban mindent tanítani, ami tudásra érdemes és különösen óvakodjunk logikai szempontok szerint elrendezett módszeres csoportosítás nélkül tanítani. Rendszertelenség és felületesség nem éppen a művelt ember sajátosságai. Pedig művelt embereket akarunk nevelni. Csorbát ejthetünk az egységes gondolatfűzés és hangulat ellen úgyis, ha a tanítás közben felmerülő zavaró jelenségeket (helytelen kiejtés, írás, nyugtalanság, jelentéktelenebb ismerethiány) a gondolatmenet megszakításával tárgyaljuk. Az ilyesmit feljegyzi vagy megjegyzi magának a tanító és kellő alkalom adtával intézi el. A tanításban az elvonás és az életre alkalmazás fokán üres fogalmakat szül minden mellékesnek, jelentéktelennek fessegetése és éppenséggel nem fejleszt a tanulóban a való élet számára elraktározható erőket. *Tm.*

Az ember és művei a földrajztanításban. A földrajz főleg a föld felületének megismerésére törekszik. Ez, mint Penck mondja, nem holt tér. A Nap energiája ezerféleképen hat rá, ugyancsak befolyásolják a Föld belsejéből jövő erők is. Ama kölcsönhatásokon kívül, melyet a lithoszféra, hidroszféra és atmoszféra egymásra tesz, a földkéreg lakóhelye az embernek és adja az élővilág táplálékát. Közvetlenül és közvetve ez élőlények léte visszahat arra a képre, melyet a föld felülete a szemlélőnek mutat. A geografus munkája a tények megfigyelésére irányul. Minthogy ő maga mindent nem láthat, azért az esetleges tévedések kikerülésére mások megfigyeléseit is fel kell használnia. Kitűnik ebből, hogy anyagterület, feladat és kutatási mód szerint a földrajz szoros rokonságot tart a természettudományokkal, a leíróval, valamint a kutatóval és hogy az anyagban is, a módszerben is közeli rokonság ismerhető fel a szellemi tudományokkal, főleg azért, mert az ember és az emberi munka abból a képből, melyet a földfelület tár elénk, ki nem rekeszthető. A modern földrajz alapvetői, mondja Lampe, *A. Humboldt* és *Richthofen* behatóan méltatták munkáikban az ember földi szereplését. Ezért nincs ellenmondás a földrajztudományban; az a körülmény, hogy természettudományi alkotórésze is van, továbbá, hogy a történet és nemzetgazdaság határához is közeledik, inkább azt bizonyítja, hogy a tudományoknak szellemi és természettudományi csoportokra való elkülönítése nem tökéletes, mint ahogy más tudományok sem szoríthatók bele ebbe a csoportosításba, pl. számtan, lélektan, őslénytán, stb. Ezekkel együtt a földrajz a két csoport között áll és pedig, amint *Schlüter* kimutatta (*Die Geisteswissenschaften*, I. 283, 310.), nem a földrajz kárára. Ez elvek alapján állt a geografusok túlnyomó része a háború előtt, bár voltak egyesek, akik más felfogást akartak érvényre juttatni. Így már 1912 elején hangoztatta *Bonse*, hogy az anyagterület nem fontos a geografusra nézve, minden nyomaték a tárgyalás módján van, egyedül ez teszi a földrajzot igaz tudománnyá. De kitört a háború. Az ember és az emberi munka, hogy támadjon és védjen, minden

figyelmet magára irányított és megindult az iskolai geográfusok között az a törekvés, hogy a földrajzot jobban az ember felé irányítsák és az ú. n. «természettudományos» irányt visszaszorítsák. Főleg a *Geographischer Anzeiger*, a német földrajztanárok egyesületének folyóirata hangoztatta ezt az eszmét. A politikai földrajz hívei ellen sorompóba léptek a természettudományos irány követői s parázs vita keletkezett ebből. *Eisenstädter* müncheni tanár 1914-ben azt hangoztatta, hogy a földrajz teljesen egyoldalú, geológiai irányban fejlődik, szerinte *Richthofen* természettudományos iskolája győzelmet aratott. Azonban feledi, hogy *Hettner* és *Schlüter*, jelenleg az ember földrajzának főképviselői — szintén *Richthofen* tanítványai, — nemkülönbén *Hassert*, akinek közlekedésföldrajza a legjobb, továbbá *Hahn*, kinek meg a művelődésföldrajzi vizsgálatai alapvetők. *Richthofen* írja: «A földrajz a földfelületről szóló tan és azokat a jelenségeket ismerteti, melyek vele okozati kölcsönhatásban vannak. A fizikai és biológiai földrajzban a szemlélet utolsó tárgya az ember, amennyiben a földön való elterjedése okozati összefüggésben áll a talajjal.» Tudományosan *Neuse* tört lándzsát a politikai földrajz mellett. Gondolatait terjesztette *Müller*, aki halálra szánta a természettudományos földrajzot «A politikai államalakulatok erősebbeknek bizonyultak a földrajzi egységknél. Gondoljunk Hollandiára, Svájcra. A hollandi csücske *Maastricht*-nél és a svájci sark *Porrentruy*-nél úgy hat a politikai viszonyok miatt, mint az Alpok sziklafalai.» Ez volt a háború elején, de azóta megtudtuk, hogy Görögország reális politikai államalakulata s határai ellenére az entente hatalmában van; a svéd vizeken az angolok és a franciák német hajókat süllyesztenek el, Hollandia és Svájc önrendelkezési jogát gazdaságilag megbénítják Németország ellenségei, úgy hogy határaik éppenséggel nem hasonlíthatnak az Alpok falaihoz és politikailag, katonailag ép úgy lenézne őket az ellenség, csak Angliának volna több és Németországnak kevesebb sikere szárazon és vizen. A háború elején mindezeket nem tudhattuk, amikor *Neuse* és *Müller* megírták támadó irataikat a földrajz természettudományi alapjai ellen. Belgium határa alpi fal volt-e a német csapatok előtt? Sőt a németek felvonulása Anglia és Franciaország ellen világosan megmutatta, hogy az első haditervre mily lényegesen hatott a fizikai alap és mily kevéssé a politikai határ. A németek nem akarták megadni az ellenségnek azt a lehetőséget, hogy Belgiumon át eláraszsa Németország legelső szén- és érevidékeit, mert tudták, hogy Belgium szárazföldi támpont lesz az angolok számára. Hol volt a politikai határ erősebb, mint a fizikai alap? Szilárdan áll *Richthofen* állítása, hogy az ember szemlélete adja a földrajzi kutatások koronáját, de csak annyiban, amennyiben okozati összefüggésben van a talajjal. A politikai határ magában sehol sem állandó és *Ratzel* mint geográfus inkább szerette volna a *határsáv* fogalmát, mint a *határvonal*ét, vagyis átmeneti területet a szomszédok között, mert a vonalat az államkormányzók művészetének kell meghúznia. Az állam területe a politikai határokhoz van kötve, de a háború természetes helyet keres magának és megsérti a politikai határokat, mihelyt nagyobb előny származik belőle, mint hátrány. De ennek eldöntése még sem ma-

gától a határtól függ, hanem amaz erők összességétől, melyek a határ mögött vannak. Nem maga a határ hat alpi falként, hanem annak megsértése újabb ellenséget szerez és azon fordul meg a dolog, hogy ennek az ereje gátló-e a mi előhaladásunkra. Így hatoltak át a júniusi offenzíva idején a kozákok a román határon. Ha sikerült volna a mi hadseregünk letérése és a Kárpátok előzönlése, akkor — úgy remélték Péterváron — Románia rögtön az entente mellé áll, a határsértést elfelejtik. De a kísérlet balul ütött ki, azért egyszerűen bocsánatot kértek. Tehát a politikai határ nem feltétlen alpi fal. Ezzel szemben a Vogezekek miatt nem lehet az angol vagy a német frontot az Északi-tenger partjáig meghosszabbítani. A háború miatt a földrajz egyetlen természeti alapja sem változott meg. A háború függése a helytől, időjárástól, talajtól, geológiai alakulattól (gondoljunk a fedezékekre, lövészárkokra) ma is valóságos igazság, hiába Neuse és Müller támadásai. Ha még jobban behatolunk e szörnyű népküzdelem gazdasági okaiba, Anglia háborús céljaiba, a központi hatalmak kiéheztetésébe, a németek törekvésébe, a tengerek ú. n. szabadságába, stb. mit találunk ott? Nem mást, mint szenet és vasat, tengerpartot, földrajzi tételuralmat stb., ami mind a levegőben lóg geológia nélkül! Értelmetlen azért (Schmidt, Holzminden) támadása a Geographischer Anzeigerben, mikor azt állítja, hogy éppen a felületformák szemléletében mellőzheti legjobban a földrajz a természetrajzi, geológiai alapot, mert mikor egy folyampartot elemzünk, nem arról van szó szerinte, vajjon magas vagy alacsony terrasze-e az, hanem azt kell tudni, hogy mit ér ez a folyó békében és háborúban esése, szélessége, vízállása, befagyása, hajózhatósága által. De hát meg lehet-e érteni a szélességet, a víz sodrát a partalakulat, az éghajlat, szóval fizikai földrajzi tudás nélkül? Hajózhatóság és átkelés más-e, mint a folyam természeti viszonyainak felhasználása az ember céljaira? Ki tiltotta meg eddig az összeköttetést emberi mű és a természet között? Erre tudományos választ még senki sem adott a támadók közül. Schmidt túllőtt a célon akkor is, mikor azt mondta, hogy «a gyermekek a politikai térképet szívesebben tanulmányozzák, mint a fizikait». Lampe erre azt mondja, hogy a gyermekek ízlése nem irányadó, de ezt különben is csak Schmidt tapasztalta; rakjunk néhány hétig csak politikai és térképet eléjük, mindjárt megunják és kapva-kapnak a hegy- és vízrajzi vagy néprajzi térkép után. Nem áll, hogy a politika térkép a mértékadó. Igaz ugyan, hogy a háború alatt nyomtatott térképek elég hibásan csak a politikai színezést adják, a talajviszonyokat hibásan, hiányosan vagy sehogyan, de azért kék, zöld, sárga, barna színpompában odarajzolnak pár fekete vonalat a folyók jelzésére, egy pár várost, csakhogy ez nem elég a hadszíntéren történetek megértésére. Az ember és az emberi munka akár a politikai, akár a katonai térképen a talajjal együtt értelmezendő, amelytől az ő tápláléka, lakása függ, melyben mozog. Valamely folyó hajózhatóságának feltételeit, vajjon partján sík vidéken van-e, hegyek között-e, bizonyára Schmidt sem tudja leolvasni a politikai térképről. Az ember függése a talajtól, amint Richthofen megállapítja, a letelepedéskor és a közlekedésben nyilvánul meg legjobban.

Énnek felismerése nélkül a közlekedés- és település-földrajzban egy lépést sem tehetünk. Ebből a függésből magyarázható a fajok, nyelvek, vallások keletkezése. Telepedés és közlekedés a célja a népek küzdelmének. Ez magyarázza meg Oroszország előnyomulását a tenger felé, ezért igyekeznek Anglia Németországot növekvő gazdasági köréből kiszorítani. Maga a katonai térkép sem más, mint közlekedési térkép. Ma még nincsenek teljesen tisztázva az emberföldrajz alapelvei, egymással teljesen ellentétes felfogások érvényesülnek. Irányadónak jelenleg Hermann Wagner, «Lehrbuch der Geographie» c. munkáját tekinthetjük, melyben a kiváló geográfus alaposan, minden irányzatosságtól menten mutatja be az embert a földrajz keretében. (Monatshefte für den naturwiss. Unterricht. 1916 : 8/9, 11/12.) *Horváth Károly.*

A lokalisáció és a felismerés. *Viqueira* (Madrid) azt vizsgálta: milyen befolyással van a helyhez-kötés (localisatio) a felismerésre. E feladat megoldása céljából térbelileg különbözően elhelyezett szótagokat mutatott be a kísérleti személyeknek. Ezeket a szótagokat trocheusi ütemben hangosan kellett elolvasniok, lehetőleg dallam és egyéb segítség felhasználása nélkül. A bemutatást előre meghatározott idő múlva a felismerés vizsgálata követte. E vizsgálatban a kísérletező részint oly szótagokat használt, amelyek a már olvasott szótagok között előfordultak, részint egészen újakat. Térbeli helyzetöket tekintve, a felismerés vizsgálásakor exponált régi szótagok helyzete vagy ugyanaz vagy más volt, mint az első bemutatáskor. A felismerést ezek segítségével oly módon vizsgálta, hogy az egyenként előmutatott szótagok közül a kísérleti személyeknek meg kellett állapítaniok, hogy melyik szótag ismerős és melyik ismeretlen. A vizsgálatok kiterjedtek a felismerés helyességére, valamint a felismerésre való reagálás idejére. Eredményként megállapította s táblázatban is szemléltette, hogy az egyszerre exponált szótagok felismerése a helyességet és a reakció idejét tekintve egyaránt kedvezőbb akkor, ha a szótagok helyzete nem változik, azaz ha eredeti helyzetöket megtartják. Ez az eredmény igazolja, hogy a helyhez-kötés nemcsak az emlékezőt, hanem a felismerés helyességét és a reakció gyorsaságát is nagyon elősegíti. (Zeitschrift für Psychologie 75. kötet.) *Faltys Olga.*

Az angol közoktatásügyi miniszter felhívta a helyi iskolai hatóságokat, hogy adják elő kívánságaikat és javaslataikat arra nézve: miképen kellene rendezni a nevelést a háború után. (Schweiz. Lehrertztg. 1917 : 17. sz.) Ugyanezt a kérdést kellene intézni a társadalom minden rétegének értelmes képviselőihez. *i.*

VEGYES.

A Magyar Paedagogiai Társaság Könyvtára. A M. P. T. anyagi eszközeinek csekélysége miatt mindeddig nem valósíthatta meg alapítóinak azt a szándékát (I. Alapsz. 3. §.), hogy pedagógiai művek kiadásáról gondoskodjék s ezzel irodalmunk gyarapodását tervszerűen elősegítse.